سراج الہدیٰ

فی تحقیق الجہاد والغزا

مؤلفہ

مولوی محمد فضل متین صاحب بہادر

رجسٹرار جنرل

ریاست عالیہ پٹیالہ

۱۹۰۸ء

در مطبع لالی سٹیم پریس ساڈھورہ باہتمام منشی محمد بلال کرم بخش طبع شد

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

نصلی علیٰ حبیبہ الکریم

یکے از اوصافِ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ خداوند عالم درکلام پاک خود وصف کردہ "وَمَا اَرْسَلْنٰکَ اِلَّا رَحْمَۃً لِّلْعٰلَمِیْنَ" است اے محمد نفرستادہ ایم ترا مگر رحمت برائے عالمہا۔ درین آیت شریف رب العالمین آنحضرت را بخطاب "رَحْمَۃً لِّلْعٰلَمِیْنَ" مخاطب فرمود و نگفت "رَحْمَۃً لِّلْمُسْلِمِیْنَ" چراکہ ذات بابرکات حضرت نہ صرف رحمت ہست برائے مسلمانان بلکہ برائے جملہ عالم کہ دراں ہمہ بُت پرستاں دگبران و جہوداں و ترسایان وغیرہ وغیرہ شامل اند۔ اکنوں باید دید کہ تصدیق این آیت شریف از سلوک آنحضرت صلعم کہ بکفار داشتند چگونہ میشود۔ فقرات چند از فرمانے کہ در سنہ ہجری المقدس رسول خدا قسیسیان کلیسا سینٹ کیتھراین را عطا فرمود تا ایندم محفوظ ہست درینجا نقل کردہ میشود تا پیدا شود کہ رحمت نبوی درحق نصرانیان چہ قدر بود۔ دریں فرمان آنحضرت صلعم حفاظت ایں ترسایان و کلیساہائے ایشاں برخود لازم گرفت و مسلمانان را باین امر فرمود از گرفتن محاصل ناروا از آنہا منع کرد و حکم داد کہ قسیسے از عبادت گاہ خود بیرون نکردہ آید کسے از ایشان بر ترک مذہب مجبور نکردہ شود۔ و زائران نصارے از زیارت

باز نہ داشتہ آیند و نہ کلیسا ہائے ایشاں برائے بنائے مساجد یا خانہائے
مسلمانان خراب کردہ شوند۔ باید کہ آں زن نصرانیہ با مسلمان عقد نکاح
بہ بندد بہ ترک دین مجبور نشود و ازیں جہت ہیچگونہ اذیت نبرد اگر نصرانیاں را
برائے ساختن کلیسا ہا و عبادت خانہ ہا یا در امرے از امور دین ضرورت
امداد و حمایت مسلمانان را باید کہ مدد ایشاں کنند و ایں چنیں اعانت تصور منصوب
نخواہد شد بلکہ برفع کردن احتیاج ایشاں و اتباع حکم پیغمبر کہ بوحی آسمانی در حق
نصرانیان نافذ شد۔ اگر مسلمانان را اتفاق جنگ با دیگر نصاریٰ افتد باید کہ
ہیچ نصرانی کہ با مسلمانان سکونت داشتہ باشد بوجہ ہم کیشی تحقیر نکردہ شود و
اگر کسے از مسلمانان ایں چنیں کند البتہ خلاف پیغمبر ورزد"۔

ازیں عہد بوضوح مے پیوند کہ پیغمبر ما چہ قدر مراعات نصاریٰ میفرمود
احادیث بسیار در حق نصاریٰ وارد شدہ کہ تذکرہ آں دریں مختصر نہ گنجد۔
قصہ عکرمہ ابن ابی جہل و تصبار و اسلام آوردن ایشاں دلیل بین است برآں
کہ آنحضرت بحق کفار رحم میفرمود۔ چوں فتح مکہ واقع شد۔ عکرمہ در آنجا از خوف نتوانست
بود چراکہ شنیدہ بود کہ رسول خدا خون اورا ہدر ساختہ است پس
بگریخت و بطرف ساحل رفت در کشتی نشست کہ بہ یمن رود۔ زوجۂ وے
اُم حکم کہ دختر برادر ابوجہل بود مسلمان گشتہ از حضرت برائے وے امان
خواستہ بطلب وے برآمد و چوں بوے رسید۔ گفت اے ابن عم من از
کریم تریں خلائق و رحیم تریں مردم آمدہ ام۔ برخیز و بیا کہ برائے تو امان
خواستہ ام۔ چوں خبر امان اورا باور سانید حیران شد و متعجب گشت
و گفت محمدؐ با وجود آں ایذا ہا کہ از من کشیدہ است امان دادہ است

ام حکیم گفت وے ازاں کریم ترست کہ بوصف درآید۔ پس عکرمہ همراه زوجۂ خود برگشت و بدرخیمہ نبوی رسید زوجۂ او نقاب بروے فروگذشتہ بعد از اذن بخیمہ درآمد۔ وگفت یارسول اللہ عکرمہ را آوردہ ام چہ حکم میشود۔ آنحضرت از جائے خویش برجست واز غایت فرح قدم وے فرمود۔ چوں چشم مبارک آنحضرت بروے عکرمہ افتاد۔ فرمود مرحبا بالراکب المہاجر۔ آنگاہ حضرت بنشست وعکرمہ در مقابل آنحضرت بایستاد وگفت اے محمد این زن میگوید کہ تو مرا اماں دادہ۔ فرمود بلے اماں دادہ ام عکرمہ گفت اَشْھَدُ اَنْ لَّا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ وَحْدَہٗ لَا شَرِیْکَ لَہٗ وَاَنَّکَ عَبْدُ اللّٰہِ وَرَسُوْلُہٗ آنگاہ از غایت شرمندگی سر در پیش افگند وگفت یارسول بتحقیق تو نیکوکار ترین و راست گوترین و وفادار ترین مردمے۔ آنحضرت فرمود اے عکرمہ ہر چہ تو از من التماس کنی و بخواہی و مرا بداں قدرت باشد بتو عطا کنم۔ عکرمہ گفت یارسول اللہ ہر عداوتے کہ با تو ورزیدم و ہر قدمی کہ برائے تقویت اہل شرک در راہ دشمنی تو زدہ ام و ہر بے ادبی وگستاخی کہ برروئے تو کردہ ام و ہر سخنے کہ درغیبت تو گفتہ ام۔ درخواہ کہ حق تعالیٰ از من عفو فرماید و مرا بیامرزد۔ حضرت دست مبارک خود بدعا آورد۔ آنچہ عکرمہ گفتہ بود درخواست۔

دھبار کہ نیزہ بر شکم زینب دختر رسول خدا زدہ بود کہ از صدمہ ضربش حمل او ساقط شد و ہلاک گردید۔ آنحضرت خون او ہدر کردہ بود چوں بخدمت مبارکش حاضر آمد و عفو تقصیر خواست گناہ او بہ بخشید و بہ اسلام مشرف گردانید۔ نگاہ کنید و تفکر نمائید کہ مرحمت

آنحضرت بحق کفّار بچه غایت بود وچگونه تصدیق آیت بالا میکند

امّا بعضے مخالفین اسلام بہ جہت غلط کاریہائے بعضے جہاّل ما

معترض میشوند کہ اسلام مذہبے است کہ بزور شمشیر در عالم رواج یافته

و مسلمانان اعتقاد دارند کہ بلا حجّت وبغیر وجہ کشتن کافر از ہمہ نیکوئیہا

بہتر است و اسلام خون ناحق ریختن روا دارد پناہ بخدا ازین دروغ

اسلام کہ رحمت مطلق است چگونہ کشتن بیگناہے اگرچہ کافر بود

روا دارد و اگر کسے از جماعت مسلمانان راز نادانائی خود اینچنین فعل

شنیعہ کند البتہ خلاف حکم خدا ورسول کند و الزام خون ناحق برگردن

اوست نہ بر دوش اسلام ۔ کسانیکہ اعتقاد با سلام ندارند بر مسئلہ جہاد

اعتراض آرند کہ کار رسول رسانیدن پیغام خدا وتخویف از گناہ وبشارت

نیکوکاریہا ست ونتیجہ تعلیم رسالت صبر وصلح ورحم وامن است نہ جدال

وقتال واز برائے ترویج مذہب خون بندگان خدا ریختن فعلے است کہ

بعقل نامسلمانان نگنجد ۔ ما میگوئیم کہ رسول ما دعوت دین بہ پند ونصائح

فرمودند نہ بکشت وخون کہ آیت قرآن فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاءَ

فَلْيَكْفُرْ (ہر کہ خواہد ایمان آرد وہر کہ خواہد کافر ماند) شاہد اوست و

جنگہائے کہ بزمان مبارک آنحضرت صلعم با کفار واقع شد محض برائے

دفع ضرر بود وحفاظت وخودداری مسلمانان نہ برائے مسلمانان کردن

کافران اما بیشتر ازین کہ ما ذکر کنیم این جنگہا را باید یک نگاہ کنیم بہ اذیتہائے

کہ کفار مکہ قبل ہجرت رسانیدند بہ آنحضرت وبہ پیروان اسلام ۔

حتےٰ کہ باز نمیداشتند از گرفتن آب مسلمانان را و دشنام مے دادند

خیر البشر را وشکنبہ شتر مے انداختند بر دوش مقدس او در وقت نماز
وسنگ سے مے زدند او را تا خون رواں مے گشت از پائے مبارک او
وہر گاہ بر مسلمانان دست سے مے یافتند بانواع عذاب عقوبت میکردند
چنانچہ رسن در گردن بلال کہ غلام حبشی از اولین مسلمانان بود می انداختند
و مے کشیدند برہنہ او را بر ریگ گرم وسنگ بہ آفتاب گرم شدہ بر
سینۂ او مے نہادند تا آنکہ حضرت ابوبکرؓ خریدا و را از آقائے او و آزاد
کرد او را۔ کفار قریش سمیہ ام عمار و شوہرش یاسر را در گرفتند و عقوبت
بیکراں کردند تا ترک اسلام گویند و پیغمبر را دشنام دہند ایشاں از
ترک اسلام نفور کردند یاسر را کشتند و ابوجہل دشنہ باندام نہانی سمیہ
زد تا شہید شد رضی اللہ تعالی عنہما۔ المختصر چوں جور و جفائے کفار
بر صحابہ سید ابرار از حد گزشت اذن کرد رسول خدا ایشاں را بہجرت
کردن بسوئے حبشہ کہ شاہ آں نصرانی بود و انصاف و عدل شیوہ
داشت بعد از وفات ابوطالب کفار مکہ بر ہلاک رسول اللہ صلعم
عزم مصمم ساختند و اذیت ہائے گوناگوں رسانیدند آنحضرت صلعم بگذاشت
از مکہ بسوئے مدینہ تا از تعذیب و عقوبت کفار نجات یابد مگر کفار مکہ
با حضرت عداوت قلبی داشتند قاصداں جہت مدینہ فرستادند کہ
[illegible]ں مدینہ را بخلاف رسول تحریص و ترغیب کنند و در دل ایشاں ایں
اندیشہ خطور میکرد کہ محمدؐ از وعظ و تلقین دین خود اہل مدینہ را مطیع ساختہ
[illegible] کہ خواہد انگیخت و مسلمانان مدینہ ہم از قریش مطمئن نبودند و خوف
[illegible] داشتند [illegible]

وکسانیکہ از اہل مدینہ مشرف باسلام نگشتہ بودند از قیام رسول در مدینہ رنجیدند و بعضے با قریش در مکہ سازشے در ساختند پس واجب آمد بغرض حفاظت و امن کہ (۱) خبر از حرکات قریش گرفتہ شود (۲) از قبائل کفار کہ در گرد و نواح مدینہ سکونت داشتند عہد امن و عدم اعانت قریش کردہ شود و بحالت شکستن عہد با ایشاں جنگ کردہ آید کہ ایں جنگ برائے امن و حفاظت مدینہ ضروری بود اگر پاداش شکستن عہد دادہ نشود باز برائے قیام عہد ضماں چیست (۳) اعانت کردن مسلمانان کہ از مکہ گریختن نتوانستند و میخواستند کہ از آنجا گریختہ بمدینہ برسند تا از عذاب کفار برہند اگر لشکر قریش از مکہ بدر آید و بر مدینہ حملہ آرد باآں جنگ کردہ شود چراکہ از اشد و اہم ضروریات ہمیں بود از برائے ہمیں آنحضرت صلعم تہیہ و سامان جنگ ساختہ بودند برائے اینکہ اکراہ و اجبار در دین کردہ آید غیر ازیں ہم دو صورت دیگر است کہ برائے آن جنگ کردن واجب آید یعنی (۱) کوشیدن و امداد کردن در رہانیدن مسلمانان کہ بدست کافران افتادہ اذیت و عقوبت کشند۔ چنانکہ در کلام اللہ وارد است مَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ چیست شمارا کہ جنگ نمے کنید در راہ خدا برائے بیچارگان از مردمان و از زنان وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ و کودکان یعنی گرفتاران بدست کفار (آنانکہ میگویند) اے پروردگار ما بیرون آر مارا ازیں کہ دہ ستمگار اند۔ أَهْلُهَا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا

وَجَعَلُ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا

اہل آں و مقرر کن برائے ما از نزدیک خود کارسازی و مقرر کن برائے ما از نزدیک خود یاری دہندہ (۲) و جنگ کردن با اہلِ دار الحرب دار الحرب جائے باشد کہ کافران مسلمانان را ارکان مذہب مثل نماز و روزہ وغیرہ ادا کردن نہ دہند و اجازت ایں جنگ برائے حصول آزادی مذہب است نہ پئے اجبار دیں۔ غزوات آنحضرت صلعم محدود بود بایں اقسام حرب کہ ذکر کردہ شد غیر ازیں ہرگز جہاد را حکم نفرمودہ و روا نداشتہ و کیست از نامسلمانان کہ بر عدم جواز ایں جنگہا حکم کند و گوید کہ مقصود ایں ترویج دین اسلام بہ شمشیر بودہ است۔

جہادے کہ اسلام بآں فرمان دادہ است جہاد با نفس امارہ است و جذبات حیوانیہ کہ بغیر آں بہ مرتبہ انسانی نتواں رسید علی کرم اللہ وجہہ چوں از جہاد با کفار برگشت فرمود رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْاَصْغَرِ اِلَى الْجِهَادِ الْاَكْبَرِ اے بازگشتیم از جہاد کوچک بسوئے جہاد بزرگ کہ اصلاح نفس است۔

چوں اسباب غزوات را بیاں ساختیم آیات چند نقل مے کنیم تا واضح گردد کہ قرآن جبر کردن در دین نیاموختہ است۔

(۱) ادع الی السبیل ربک بالحکمۃ والموعظۃ الحسنۃ و جادلھم بالتی ھی احسن سورۂ نحل	دعوت کن مردمان را بسوئے راہ پروردگار خویش بدانش و پند نیک و مناظرہ کن با ایشاں بہ طریقے کہ آں نیک است۔

آیت	ترجمہ
(۲) اطیعوا اللہ واطیعوا الرسول فان تولیتم فانما علی رسولنا البلاغ المبین ط سورہ تغابن	فرمانبرداری کنید خدا را و فرمانبرداری کنید رسول را پس اگر روگردان شوید پس جز این نیست کہ بر پیغامبر ما پیغام رساندن آشکار است
(۳) وما انت علیھم بجبار فذکر بالقرآن من یخاف وعید سورہ قاف	ونیستی تو بر ایشان قہر کنندہ پس پند دہ بہ قرآن وہر کسے ترسد از وعدہ عذاب من۔
(۴) فذکر انما انت مذکر لست علیھم بمصیطر ط سورۂ غاشیہ	پس پند دہ۔ جز این نیست کہ تو پند دہندہ نیستی بر ایشان گماشتہ شدہ۔
(۵) لو شاء ربک لآمن من فی الارض کلھم جمیعا افانت تکرہ الناس حتی یکونوا مومنین سورہ یونس	واگر خواستی خدا ایمان آوردندے آنانکہ در زمین اند ہمہ ایشان یکجا۔ آیا تو جبر توانی کرد مردمان را تا مسلمان شوند۔
(۶) لا اکراہ فی الدین قد تبین الرشد من الغی فمن یکفر بالطاغوت ویومن باللہ فقد استمسک بالعروۃ الوثقی لا انفصام لھا واللہ سمیع علیم سورہ بقر	نیست جبر کردن برائے دین ہر آئینہ ظاہر شدہ است۔ راہ یافتن از گمراہی پس ہر کہ منکر بت شود وایمان آرد بخدا پس ہر آئینہ چنگ زدہ است بدست آویزے محکم کہ نیست گسستن او را۔ خدا شنوا و داناست۔
(۷) ومن شاء فلیومن ومن شاء فلیکفر سورۂ کہف	وہر کہ خواہد ایمان آرد وہر کہ خواہد کافر شود۔

فی الحقیقت اسلام نوریست روشن و مسئلہ توحید الہی کہ خداوند عالم از کمال رحمت بہ مسلمانان ودیعت فرمودہ نعمتیست لازوال کہ شکر آں بجا آوردن نتوانیم و ہمیں توحید است کہ مردمان غیر مذاہب را ہمچو اثر مقناطیسی بجانب خود مے کشد ایں شمشیر یست بُراں کہ مخالفان تاب مقابلہ ندارند و نتوانند کہ آں را بشکنند۔ مارا چہ حاجت کہ تیغ آہنی بدست گیریم کہ او را زنگ و شکست لازم ہست۔

از کتب تواریخ واضح میگردد کہ ترقی اسلام حسنہ مسلمانان رو دادہ است نہ بہ تیغ و تبر۔ و کشتن و خون ریختن۔ نگاہ کنید بہ انگلستان کہ فرمان روایان ہند از آنجا آمدہ در ملک ما حکم رانند ایں ملک نصاریٰ است و ایں جائے ہست کہ کسے با کسے کارے ندارد و کسے با عتقاد و ملّت کسے تعرض نمے کند چند سال قبل ازیں در آں ملک یک کس از اہل دیار مسلمان نبود حالا جماعت کثیر از اینہا اسلام آوردہ اند و ترک دین خود گفتہ شیخ عبد اللہ کوئلم کہ اوّل ایشاں بودہ است در قبول اسلام نوشتہ کہ من بہ ممالک جا وا رفتم و با مسلمانان آں دیار صحبت داشتم حسن اخلاق و رحم و مراعات ایشاں کہ با خود و با مردمان مذہب دیگر کنند۔ مرا چنداں خوش آمد کہ ترک تثلیث کردم و بعروۃ الوثقیٰ توحید چنگ زدم۔ ہمیں طور در ممالک فریقہ و چین مذہب اسلام رو بہ ترقی دارد۔ از بہترین صفات اسلام تعلیم رحم است

وایں قومی ترا دلہ بر صداقت اوست - چہ مذہبے کہ ازیں تعلیم حسنہ
معرّا ہست از جانب خدا کہ رب العالمین ہست نمے تواند بود
در کلام اللہ آیات بسیار در صفت رحم وارد شدہ و آنحضرت
صلعم در باب رحم تاکید اکید فرمودہ کہ جملہ کتب احادیث ازو
مملوست و فرمودہ لا یرحم اللہ من لا یرحم النّاس - و باید دانست
در ہمدردی بنی نوع انسان چہ مسلمان و چہ نامسلمان ہمہ برابر اند
چنانکہ ثابت کردہ ایم از اخلاق کریمہ آنحضرت کہ با کفار داشت
شیخ سعدی خوش مے فرماید **شعر**

بنی آدم اعضائے یکدیگر اند — کہ در آفرینش ز یک جوہر اند
چو عضوے بدرد آورد روزگار — دگر عضوہا را نماند قرار

امام غزالی در احیاء العلوم از حدیث آوردہ و شیخ سعدی در بوستان
نقل کردہ کہ ابراہیم خلیل اللہ علی نبیّنا و علیہ الصلوٰۃ اللہ تا مسافر
بخوان در نیاوردے صبح نخوردے و تا شام روزہ داشتے بارے
چناں اتفاق افتاد کہ یک ہفتہ مسافرے را نیافت و ہمہ ہفتہ
روزہ داشت روز ہشتم بتلاش ہر چہ تمامتر پیر مردے صد سالہ
بہ بیابان دریافت بخانہ خواند و بر خوان نشاند و دید کہ پیر مردے
بسم اللہ طعام خوردن گرفت خلیل اللہ را عجب آمد و پرسید چرا بسم اللہ
نخواندے گفت من طریق تو کہ مرا پیر آتش پرستم نیاموختہ بدست
نگیرم - خلیل اللہ دانست کہ پیر گبرے ہست آتش پرست از پیش اند
ہم اندریں زمان سروش نازل شد و بہ ہیبت ملامت کرد کہ آ

ﮦدلے تو غضبناک شد و میگوید کہ چرا بندۂ ما را خوار کردی و از پیش
ﮦدی۔ منش دادہ صد سال روزی و جان ✤ ترا نفرت آمد ازین
یک زمان ✤ ماحصل اینکہ مذہب اسلام باکفار بدرجہ غایت نیکو عمل
رعایت میکند مگر تعلقات نصاریٰ تخصصے دارد کہ دیگران را حاصل
نیست۔ چنانچہ ما پیش ازیں تلمیح کردہ ایم۔ اوّل مہاجرین اسلام کہ
ز تشدد و جبر کفار از مکہ بدر آمدند در حبشہ کہ فرمانروائے آں نصرانی بود
پناہ گرفتند و حضرت رقیہ بنت نبیؐ یکے از ایشاں بود نصرانیان حبشہ
مدارات مسلمانان کردند و بحمایت خود در گرفتند ایں احسانے است
عظیم کہ در بدو اسلام نصرانیاں بجا کردند و شکر آں بذمہ ما جمیع مومنان
است کہ ھل جزاء الاحسان الا الاحسان در کلام اللہ وارد است
و از ینجا است کہ وصف نصاریٰ در احادیث صحیحہ بسیار است و با
نصرانیاں اکل و شرب کردن و زن نصرانیہ را بنکاح آوردن بدین ما
روا داشتہ اند ایں احکام عام است کہ در آنہا عموماً نصاریٰ را بر یہود
و مجوس و دیگر کفار از روئے کتاب اللہ و احادیث رسول اللہ ترجیح
است حالا باید دید کہ بالخصوص فرمانروایان ہند کہ مملکت ہند را
زما گرفتہ چہ طور اند و بما چگونہ سلوک دارند حال ما قبل از حکومت فرنگیاں
چوں بود و یا فی الحال خوشتر است۔ ایں مضمونے است بزرگ کہ اگر
تفصیل آں دادہ شود کتابے ضخیم نوشتہ آید و مضمون مختصر ما گنجایش
آں ندارد۔ اختصار این است کہ چوں فرنگیاں فتح ہند آغاز کردند شیرازہ

سلطنت مغلیہ بہم خوردہ و پریشاں گشتہ بود و پادشاہ دہلی مقیدے بود
در دست مرہٹگاں کہ انگریزاں بالآخر از دست ایشاں رہانیدند و بہر سمت
طوائف الملوکی رو دادہ بود و قزاقان از ہر چہار سو برخاستہ کشت
و خون غارتگری سر کردند نہ ناموس کسے محفوظ بود و نہ مال کسے ابراگ
دکہ قسمے از درویش ہنود اند) تشدد و تعدی زیادہ از حد بر مسلمانان میکرد
و مسلمان باآنکہ نام فرمانروائے داشتند تاب مقابلہ نیاوردند۔ بنا
بیراگی مساجد را خراب میکرد و بخانہ ہائے مسلمانان آتش میزد و ہر کرا
از مرد و زن و بچہ و پیر کہ دریافتے تہ تیغ بیدریغ ساختے!!! ہمچنیں
مرہٹگاں و پنڈاران قتل و غارتگری میکردند۔

در ملک پنجاب سکھاں مثل ملخ ملک و مال را بباد مے دادند کہ نقش
و نگار دیوار ہائے شکستہ سرہند بر آں گواہی میدہد! رنجیت سنگھ
مہاراج لاہور ظلم ہائے کہ در یاغستان و خیبر کردہ است تا حال
زبان زد پیران کہن سال است کسے نتوانست کہ باآواز بلند بانگ
در حکومت او گوید۔ و در مساجد مواشی و اسپان مے بستند و مسلم
را آزادیٔ ارکان دین باز میداشتند۔ اگر عالمے کسے را تلقین مسا
میکرد پاداش او ایں بود کہ او را از وطن بدر میکردند و مال و
بقبض و تصرف خود مے آوردند چوں نوبت ایں مظالم از حد گذشت
مصلحت الٰہی تقاضائے آں کرد کہ بہترین نصاریٰ را بر
ایں ظالماں گماشت و مسلمانان را از دست ایشاں نجات دا
اکنوں ما زیر ظل عاطفت حکومت انگریزی [illegible] آزاد

ہرچند تمامتر ارکان دین اسلام بجا مے آریم راہ ہائے علوم و
فنون و تجارت بروئے ماکشادہ اند و کسے نتوانند ما را از کسب
علوم عقلی و نقلی باز دارد و مدرسۃ العلوم علی گڈھ و مدرسہ
دیوبند شاہد قول ما ست آزادی مذہبی بغایتے رسیدہ کہ اگر
خواہیم فرنگیاں را تلقین اسلام کنیم۔ و بعضے از ایشان ہست
کہ علی الاعلان مشرف باسلام مے شود۔ القصہ حکومت انگریزی
برکتے است آسمانی برائے ہر قوم ہند بالعموم و برائے مسلمانان
بالخصوص۔ ترقی علم و دولت قیام امن و آسایش مسلمانان
را بحکومت انگریزی وابستہ اند اگر خدا نخواہد حکم انگریزی از
ہند برخیزد حالت مسلمانان متغیر گردد و ہماں کیفیت
رو دہد کہ بوقت آغاز حکومت انگریزی در ہند بودہ یا آنکہ
مسلمانان اندلس[1] را ہنگام زوال سلطنت ایشاں پیش آمدہ
پس دلی شکرگذاری ایں سلطنت بذمہ ہر مسلمان کہ در ہند مے ماند۔

---

[1] حکومت مسلمانان در اندلس تا ہفت صد سال ماند۔ دریں زمانہ ترقی علوم و فنون در ہسپانیہ بدرجہ غایت رسید در غرناطہ و قرطبہ دار العلوم ہائے بزرگ بنا کردند کہ در آنہا نصرانیاں یورپ کہ خود دراں وقت بتاریکیئے جہالت مبتلا بودند مے آمدند و درس میگرفتند و کسب فیض میکردند۔ چوں مسلمانان بعیش دوستی و آرام طلبی در افتادند و خانہ جنگی آغاز کردند ضعف بہ سلطنت رسید نصرانیاں آں دیار کہ افزوں بودند در شمار از مسلمانان غلبہ آوردند و سلطنت ایشاں را برباد دادند و مساجد را خراب کردند و حمام ہا برکندند و بتاریخ مسطور است کہ نصرانی ہفت صد حمام در یک شہر از بیخ برکندہ چرا کہ نزد او دشمنیست۔ شستن [illegible] ضمیمہ اسلام بود اہل اسلام را در اندلس زہمے قرار دادند کہ [illegible] عوام و قتل [illegible] [illegible]

واجب است و بر شما ہم لسے برادران ما کہ در یاغستان بہ ہمسایہ
سرحد ہندوستان سکونت دارید۔ در قرآن آمدہ انما المومنون اخوۃ
پس حکومتے کہ احسان آن برگردن برادران شما ست بردوش شما
نیز ہست و خوف تعدی و تشدد کہ در عہد رنجیت سنگھ شما را از و
و جانشینان او عاید بودہ و حالا اثر آں باقی نماندہ مملکت وسیع ہند
تجارت گاہ شما ست بلا خوف و خطر راہ مے سپارید و بہ ہندوستان
مے آئید و نفع تجارت مے برید و بخانۂ خود ہا باز مے گردید کسے نتواند
کہ معترض شما گردد و بسیاری از شما ہست کہ روزے از خوان لشکر
انگریزی میخورد۔ لہذا شکر ایں نعمتہا نیز بذمہ شما ہست در حدیث
ہست لا یشکر اللہ من لم یشکر الناس اے کسیکہ شکر انسان
نہ کرد شکر رحمان نکرد اما دل من مے سوزد۔ و آب از چشم میریزد
چوں مے بینم کہ گاہ گاہ نادلے از میان شما برخیزد۔ خیال
باطل غذا در دل مے بندد بہ ہندوستان مے آید و یک انگریز را
بیگناہ بحالت بیخبری میکشد و خود ہم کشتہ میگردد یا بدار کشیدہ میشود
و بزعم فاسد خود میداند کہ کار ثواب کرد۔ حاشا کہ ایں عمل ثواب نیست

(نوٹ بقیہ) و بسیاری را از ایشاں بجبر از ہسپانیہ بدر کردند۔ باری سنہ لک مسلمانان را از حدود ہسپانیہ بدر ساختند کہ اکثر ایشاں در راہ از گرسنگی و شدت زمستان ہلاک شد۔ حالا ملاحظہ کنید آں آزادی را کہ انگریزاں بہ مسلمانان ہند ودیعت کردہ اند ما در ہندوستان انجمن ہا حمایت اسلام داریم و ارکان دین بآزادی ہرچہ تمامتر بجا می آریم کسے نتواند کہ سد راہ ما گردد و ما را از تبلیغ دین ما باز دارد نہ صرف حکمرانان ہند پرخاش بدین ما نکنند بلکہ عظمت و وقعت دارند مذہب ما را۔ لارڈ کرزن نائب السلطنت ہند مسجد وزیر خاں در لاہور مرمت گراں بہا نذر کردہ کہ حالا در ہمیں مسجد موجود است از ہیں حالت کہ ما انگریزاں را بہترین نصاریٰ میخوانیم ۱۲

بلکہ فعل عذاب است این نہ غزا است نہ جہاد بلکہ غدر است و فساد
کہ اسلام اجازت آن ہرگز ندہد ما اسباب جہاد را از غزوات
آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم و آیات قرآنی وضاحت دادہ ایم
تکرار اینجا غیر ضروری است در کتب فقہ ہمیں شرائط جہاد کہ ما تفصیل
آن در بیان غزوات کردہ ایم نوشتہ اند و وجود خلیفہ را افزودہ اند
کہ بغیر خلیفہ جہاد بر دار الحرب کہ در آنجا ارکان اسلام ادا کردن
نتوانند ہم جائز نیست من نمیدانم این غزا کہ شما روا دارید در کدامی
کتب حدیث یا فقہ جائز داشتہ اند واللہ کہ این فتنہ را در ہیچ کتاب
فقہ و حدیث جواز نیست۔ نامسلمانان کہ از اصول دین ما آگاہ نیند
ازین حرکات شما بر مذہب ما خندہ کنند و گویند کہ دین اسلام این طور
فتنہ و غدر را حکم کردہ حالانکہ اسلام بیشتر از مذہب دیگر صلح و امن را
فرمان دادہ است۔

بارے در سلطنت روم مسلمانے نصرانی را کشت فتوی بقصاص
دادند۔ شخصے از شیخ الاسلام سوال کرد کہ خون مسلمانے بقصاص
نصرانی ریختن روا بود فرمود اگر یک نصرانی را صد مسلمان کشند ہمہ را
بقصاص باید کشت۔ خداوند عالم پیغمبر را اجازت فرمودہ کہ با کافران
مصالحت و معاہدت نماید ازین پیدا مے شود کہ کافران را بر دین
خودشان باید گذاشت اگر ایشان تا ذمی مسلمانان نکنند و جنگ
با مسلمانان نجویند و اعانت دشمنان اسلام ننمایند و پاس معاہدہ دارند
حق تعالی در سورہ نحل مے فرماید اوفوا بعھد اللہ اذا عاھدتم

ولا تنقضوا الایمان بعد توکیدها وقد جعلتم الله علیکم
کفیلا ان الله یعلم ما تفعلون (و وفا کنید بعهد خدا چون
عهد بندید و مشکنید سوگند ها را بعد محکم ساختن آنها و هر آئینه خدا میداند
آنچه میکنید) واگر خوف آں باشد که کافراں معاهده ساز خیانت کردن
خواهند البته آں وقت نقض عهد را روا داشته لیکن بطوریکه کسے از
معاهدین نقصان نه برد و حالت مساوات باشد بیان معاهدین اما
تخافن من قوم خیانة فانبذ الیهم علی سواء ان الله
لا یحب الخائنین واگر بترسی از گروه خیانت راپس باز گردان
بسوئے ایشاں عهد ایشاں را بنوعے که همه برابر شوند هر آئینه خدا
دوست نمیدارد خیانت کنندگاں را۔ پس کسے روا بود که کسے که
خود را مسلمان گوید از خانه برخیزد و بر کافرے که بیچاره هیچ خبرے
نداشته باشد حمله کند و خون او بریزد و بلکه درهمین سوره حکم است
که بوقت جنگ هم اگر کافرے اماں طلبد امانش باید داد و کلام
الهی براه خوانده شود (تا اگر خواهد اسلام قبول کند) و باز او را در جائے
امن باید رسانید چه آنها قومے هستند که نے فهمند۔ وان احد
من المشرکین استجارك فاجره حتی یسمع کلام الله ثم
ابلغه مامنه ذالك بانهم قوم لا یعلمون۔ اگر کسے
از مشرکان طلب اماں کند از تو اماں بده او را تا بشنود قرآن باز نه
برساں او را بجائے امن وے را این سبب آنست که ایشاں گروهے
هستند که نمیدانند تفکر کنید که شما همسایگان فرنگیان نیستید چه حقوق همسائگی

ہمیں ست کہ ہمسایہ شما از شر شما محفوظ نبود وعن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واللہ لا یومن واللہ لا یومن واللہ لا یومن قیل من یا رسول اللہ قال الذی لا یامن جارہ بوائقہ متفق علیہما سوگند بخدا کہ ایمان نیارد۔ سوگند بخدا کہ ایمان نیارد۔ سوگند بخدا کہ ایمان نیارد۔ پرسیدند کدام یا رسول اللہ فرمود کسے کہ ہمسایہ او از بدی ہائے او امن ندارد وعن انس قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یدخل الجنۃ من لا یامن جارہ بوائقہ رواہ مسلم واز انس مروی است کہ گفت فرمود رسول خدا داخل جنت نشود کسی کہ ہمسایہ او از وامن نیابد غور وفکر باید کرد کہ دریں احادیث صحیحہ لفظ جار آمدہ است کہ عام ست برائے مومن وکافر وجار المومن نہ فرمودہ چہ حقوق ہمسایہ خواہ کافر باشد یا مومن مساوی ست وفرنگیاں ہمسائیگاں شما یند کہ کلام اللہ در حق ایشاں میفرماید لتجدن اشد الناس عداوۃ للذین امنوا الیہود والذین اشرکوا ولتجدن اقربہم مودۃ للذین امنوا الذین قالوا انا نصاری ذلک بان منہم قسیسین ورہبانا وانہم لا یستکبرون ہر آئینہ بیابی سخت ترین مرداں در عداوت مسلمانان یہود ومشرکاں را وہر آئینہ بیابی نزدیک ترین مرداں در دوستی مسلمانان کسانے را گفتند کہ ما نصاری ایم ایں سبب آنست کہ ایشاں تکبر نے کنند پس ہمیں دوستی ومودت است

که دریں آیة شریفه بشما تلقین کرده شده وهمیں جزائے احسان که فرنگیاں بامسلمانان در هندوستان میکنند۔ وشما نیز ازامن که در حکومت هند بیاست بهره مے برید که در ملک ایشان بیائید وبدز یکے را بکشید از ایشان وغدر کنید قتل نفس بیگناه مشرک باشد یا کا حرام مطلق یا گناه کبیره است واسلام دریہیچ حال بحالت امن ندا اشته حالا از علما فتویٰ مے گیریم بہ تحریم ایں فعل شنیع غدر است وفساد وجاهلان شما بزعم باطل خود مے انگارند که غزاست وجهاد۔ اے برادران دینی که همسائیگان حکومت هندوستانید بخدمت شما عرض مے کنم که برائے خدا و رسول خدا وعزت اسلام سعی کنید وجهد بکار برید که این رسم قبیحه بغلطه فهمی غزا مے نامید ودر اسلام اصلے ندارد از میان شما برخیزد تا همسائگان شما ازیں شر محفوظ مانند وکافران بردین ما خنده نه کنند۔ وما علینا الا البلاغ والسلام علی من اتبع الهدیٰ۔

استفتا

چه فرمایند علمائے دین ومفتیان شرع متیں دریں که مسلمانے بحکومت نصاریٰ که درآں جا کسے را از بجا آور ارکان اسلام منع نه کنند داخل شود وشخصے را از قوم حکمران

بنظر ثواب جہاد و غزا بکشد آیا این فعل حرامست یا حلال
این غزا و جہاد ہست یا شر و فساد و مرتکب این فعل ارتکاب
گناہ کبیرہ مے کند یا کارِ ثواب۔ بینوا توجروا۔

المستفتی
خاکسار محمد فضل متین

مسلمانے کہ بحکومت نصاریٰ داخل شدہ شخصے را از قوم
حکمران بنظر ثواب میکشد و نامش غزا و جہاد مے کند۔ گمراہ ست
این فعلش ممنوع و ناجایز و حرام مطلق است ہرگز غزا و جہاد نیست
بلکہ شر و فساد ہست و مرتکب این فعل گناہ کبیرہ کردہ است نہ
کار ثواب و فاعلش بحکم شرع شریف قابل قصاص و قتل است
اسلام با نا مسلمانان ظلم و تعدی کردن قتل و بدعہدی بعمل آوردن
ہرگز روا نداشتہ است خصوصاً در حکومتے کہ بہ ظل حمایتش
مسلمانان بامن و امان بازادی تمام فرائض مذہبی ادا میسازند
و نیز کار معیشت خود را بخوبی انجام میدہند۔ این چنیں کردن
خلاف تمدن و خلاف عقل و نقل ہست و در ہیچ کتاب حدیث

وفقہ اصلے وجوشے ندارد۔ چنانکہ مستفتی صاحب عدم جواز
وتحریم آں دریں رسالہ خود بہ نصوص قرآنی واحادیث صحیحہ علے
وجہ الکمال بپایہ ثبوت رسانیدہ اند ۔

خادم العلما

محمد اسحاق
مفتی شہر پٹیالہ

غلطنامہ کتاب سراج الہدیٰ

سطر	غلط	صحیح
۸ ۹	حسنہ بجنتن	ازاخلاق حسنہ رہنجتن
۱۵	آزادیئے	ازادلے
۸	معترض	متعرض
۱۰	شلر	شکر
۱۴	برادر	بردار
۱۷	مسلمانرا	مسلمانانرا
۱۷	دراہ	درراہ
۲۲	حالت	جاست
۲	اجازست	اجازت
۱۱	مذہب	مذاہب
۱۴	براہ	براہ
۵	یاگناہ	وگناہ
۱۱	قلیجہ نغلط	قلیجہ کہ نغلط
۱۶	چہ فرمایند	چہ میفرمایند
۱۱	قتل	وقتل